

Zil, Türk halk müzikisi ritim çalgıları içerisinde metal çarpmalılar sınıflaması altında yer almaktadır. Zil ailesinden olan diğer çalgılar parmak zili ve zilli maşadır. Bunlardan parmak zili sarı pirinç veya çelikten imal edilir. 45 mm. çapında sarı pirinçten yapılan parmak zillerini kadınlar, çelikten yapılan parmak zillerini ise köçek denilen erkek dansçılar danslara veya danslı şarkılara eşlik ederken kullanırlar. Bu ziller iki elin baş ve işaret parmaklarına takılarak davul zurna eşliğinde çalınır. Eğlence yerlerinde parmak zillerini takarak göbek dansı yapan kadınlara çeng kelimesiyle ilişkili olarak çengi denilmektedir. Zilli maşa ise çevresine 5 cm. çapında küçük zil veya çingiraklar dizilmiş bir çift kaşık yahut maşadan ibaret olup dize vurularak çalınır.

Herhangi bir ses perdesi veya frekansı olmayan zil orkestralardaki vurmali çalgılarda ve bateri takımlarında da çalınmaktadır. Bu çerçevede kullanılan zillerden ilki bir sehpa veya standın üzerine asılı olarak duran ve baget ile çalınan, 14-22 inç arasında değişen ölçülerde "suspended" zillerdir. Diğer ziller ise birbirine vurularak veya çarpılarak çalınan farklı ölçülerde ve kalınlıkta "crahs" zillerdir. Ayrıca bir mekanizma üzerine kurulu iki adet zilin bir pedal yardımıyla karşılıklı olarak birbirine çarpıtılması suretiyle çalınan "hi-hat" zilleri de genellikle bateri takımlarında kullanılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit, İstanbul 2001, s. 624; İbn Sînâ, *Musiki* (trc. Ahmet Hakkı Turabi), İstanbul 2004, s. 108; H. G. Farmer, *Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century*, Glasgow 1937, s. 9; a.mlf., "Şandî", *El²* (İng.), IX, 10; Mahmut Ragıp Gazimihal, *Türkiye-Avrupa Musiki Münasebetleri*, İstanbul 1939, I, 14, 25-26, 28; a.mlf., *Türk Askerî Müzikaları Tarihi*, İstanbul 1955, s. 4-5, 8; a.mlf., *Musiki Sözlüğü*, İstanbul 1961, s. 275; a.mlf., *Türk Vurmali Çalgıları*, Ankara 1975, s. 26-28, 62-63; C. Sachs, *The History of Musical Instruments*, New York 1940, s. 71, 207; Konyalı, *İstanbul Sarayları*, s. 51; Haydar Sanal, *Mehter Musikisi Bestekâr Mehterler-Mehter Havaları*, İstanbul 1964, s. 12, 46-49, 65, 87-90; L. Picken, *Folk Musical Instruments of Turkey*, London 1975, s. 18-25; *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (ed. Stanley Sadie), London 1980, s. 112; Lois Ibsen Faruqi, *An Annotated Glossary of Arabic Musical Terms*, Westport 1981, s. 295; Atınç Emnal, *Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı*, İzmir 1998, s. 107; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş: Türklere Devlet ve Ordu Mehteri*, Ankara 2000, VIII, 304-313; S. Z. Solomon, *How to Write for Percussion*, New York 2002, s. 93; Bülent Aksoy, *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Musiki*, İstanbul 2003, s. 299; M. Campbell v.dğr., *Musical Instruments*,

Oxford-New York 2004, s. 211; J. Blades, *Percussion Instruments and Their History*, Westport 2005, s. 108, 170; Berna Tunçer, *Eskiçağ Kilikia Çalgıları*, İstanbul 2005, s. 42; Cem Behar, *Saklı Mecmua: Ali Ufkî'nin Bibliotheque Nationale de France'taki (Turc 292) Yazması*, İstanbul 2008, s. 86.

ERHAN TEKİN

ZİLE ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

ZİLHİCCE

(ذو الحجة)

Hicrî yılın son ayı,
dört haram aydan biri.

Sözlükte "hac ayı" anlamındaki zilhicce (zülhicce, zülhacce) kamerî yılın zilkadeden sonra gelen son ayıdır. İslâm'dan önce Arab-ı bâide (Âd ve Semûd) döneminde "mesîl" ve "müsbil", Arab-ı âribe devrinde ise "ne'as" ve "bürek" şeklinde adlandırılıyordu. Zilhicce isminin hicrî takvimde yer alan diğer ay adlarıyla birlikte Arab-ı müsta'ribe döneminde kullanılmaya başlandığı kaydedilir. Câhiliye devrinde Araplar haram ayaların ilki olan zilcade ile zilhicce ayında ticarî alışkanlıklar büyük önem taşıyan panayır- lar (1-8 Zilhicce) ve özellikle Zülmeccâz panayırını düzenler, bunların sona ermesiyle birlikte bu ayda hac ziyareti başlardı. Zilhicce İslâm'dan sonra da hac ibadetinin yerine getirildiği ay olmuştur. Bu ayın sekiz-on üçüncü günleri arasında ifa edilen hac menâsikinin mahiyeti, mekânı, vakti gibi hususlar dikkate alınarak adı geçen günler farklı şekillerde adlandırılmıştır. Hac menâsikinin ifasına başlandığı zilhiccenin sekizinci günü "terviye", dokuzuncu günü "arefe" ismiyle anılır. Kurban bayramı zilhiccenin onuncu günü başlar ve dört gün devam eder. Bu ayın onuncu gününe "nahr/ zebh günü", on-on ikinci günlerine "eyyâm-ı nahr" veya aynı günlerde hacıların Mina'da bulunmaları sebebiyle "eyyâm-ı Minâ", on bir-on üçüncü günlerine de "eyyâm-ı teşrik" adı verilir.

Müfessirlerin çoğunluğu, Fecr sûresinin 2. âyetinde üzerine yemin edilen on gecenin zilhicce ayının ilk on gecesi olduğu görüşündedir (Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, V, 432). İbn Abbas'ın, "Bilinen günlerde Allah'ın ismini zikretsinler" âyetinde geçen (el-Hac 22/28) "bilinen günler" ifadesini de zilhiccenin ilk on günü veya teşrik günleri diye yorumladığı nakledilir. Hz. Peygamber'in, "Allah katında ibadet edilecek -sâ-

lih amel işlenecek- günler içinde zilhiccenin ilk on gününden daha hayırlısı yoktur" (Buhârî, "Fideyn", 11; Tirmizî, "Şavm", 52; Ebû Dâvûd, "Şavm", 61); "Allah katında zilhiccenin ilk on gününde yapılan amel-lerden daha değerlisi yoktur; bugünlerde tesbihi çok yapın; tahmîdi, tehli ve tekbiri çok söyleyin" buyurduğu nakledilir (Şevkânî, *Neylü'l-evfâr*, III, 354). Resûl-i Ekrem zilhiccenin ilk dokuz günü süreklî oruç tuttuğu için bu günlerde oruç tutmak müstehaptır. Yorgun düşmeleri ihtimali bulunan hacıların zilhiccenin sekizinci ve dokuzuncu günlerinde, özellikle vakfenin yapıldığı arefe gününde oruç tutmaları mekruh sayılmıştır. Resûl-i Ekrem'den nakledilen, "Kesecek kurbanı olan kimse zilhicce ayı girince kurbanını kesinceye kadar saçından ve tırnaklarından hiçbir şey kesmesin" meâlindeki hadisini (Müslim, "Eđâhî", 42; Ebû Dâvûd, "Dağhâyâ", 2-3; İbn Mâce, "Eđâhî", 11) dikkate alan Mâlikî, Şâfî ve bir kısım Hanbelî fakihine göre kurban kesecek kişinin zilhicce ayı girince kurbanını kesinceye kadar saçlarını ve tırnaklarını kesmesi mekruhtur. Zilhicce ayının faziletine dair Hz. Peygamber'den nakledilen, "Ayların efendisi ramazan, saygıya en lâyık olanı da zilhiccedir" şeklindeki rivayetin (Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, III, 355) sahih olmadığı ifade edilmiştir (M. Nâsirüddin el-Elbânî, VIII, 205).

İslâm tarihinde zilhicce ayında meydana gelen önemli olaylar arasında Birinci ve İkinci Akabe biatları (621-622), Hudeybiye Antlaşması (6/628), Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhim'in doğumu (8/630), Hz. Osman'ın şehid edilmesi (35/656) zikredilebilir. Türk din müzikisinde şevval, zilcade ve zilhicce aylarında genellikle güftelerinde hac, Kâbe sevgisi ve Kâbe hasreti terennüm edilen hac ilâhileri okunur. Zilhicce Osmanlı belgelerinde "ذ" kısaltmasıyla gösterilmiştir. Bu ayın ilk on günüyle ilgili olarak Taberânî (nşr. Ammâr b. Saîd el-Cezâirî, Amman 1429/2008) ve İbn Ebû'd-Dünyâ (nşr. Meş'al b. Bânî el-Cibrîn el-Matîrî, Beyrut 2011) *Fazlü 'aşri zi'l-ħicce*, İbn Nâsirüddin ed-Dimaşki *Fazlü 'aşri zi'l-ħicce ve yevmi 'Arefe* (nşr. Râşid b. Âmir el-Gufeylî, Riyad 1422/2002) adıyla birer eser kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "ħcc" md.; *Kâmus Tercümesi*, I, 717; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *el-Eyyâm ve'l-leyâlî ve's-şühûr* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1400/1980, s. 46, 53; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 205-208; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân* (nşr. M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1410/1990, III, 355; a.mlf.,

ZİLHİCCE

Fezâ'ilü'l-evkât (nşr. Adnân Abdurrahman Mecîd el-Kaysî), Mekke 1410/1990, s. 335-348; Muva'ffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Riyad, ts. (Mektebetü'r-Riyâdi'l-hadîse), VIII, 618-619; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, I, 157 vd.; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), II, 376, 378-379; *Tecrid Tercemesi*, III, 188-193; Abdülğani b. İsmâil en-Nablusî, *Fezâ'ilü'l-ş-şühür ve'l-eyyâm* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1406/1986, s. 58-60; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, V, 432; a.mlf., *Neylül-evtâr*, III, 354; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VIII, 455-461; Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1983, IX, 240-244; Enis Feriha, *Esmâ'ül-eshûr ve'l-aded ve'l-eyyâm ve tefsiru me'âniha*, Trablus 1988, s. 78-79, 103-104; Amr Abdülmün'im, *eş-Şahih min fezâ'ilü's-sâ'ât ve'l-eyyâm ve'l-ş-şühür ve me'btüdi'a fihâ*, Tanta 1413/1993, s. 35-40, 43, 65; M. Nâsirüddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdiş-i'z-za'ife ve'l-mevzû'a*, Riyad 2001, VIII, 205; Pakalın, III, 661-662; Tefvîk R. Topuzoğlu, "Zilhicce", *İA*, XIII, 564-565; "Zülhicce", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyyetü'l-'âlemiyeye*, Riyad 1419/1999, X, 673-675; Fahrettin Atar, "Teşrih", *DİA*, XL, 575.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

ZİLKADE

(ذو القعدة)

Hicrî yılın on birinci ayı,
dört haram aydan biri.

Zilkade (zülka'de, zilki'de) kamerî yılın şevvalden sonra, zilhicceden önce gelen on birinci aydır. Haram aylardan olduğu için "zü'l-ka'detü'l-harâm" şeklinde de anılır. Câhiliye Arapları bu ay girdiğinde kutsallığına karşı saygılarından dolayı savaşı ve saldırıyı, kötü söz ve kötü davranışı, hatta hayvanları için otlak aramayı bırakmalarını sebebiyle bu ayın "oturmakla geçen ay, oturma zamanı" anlamında "zü'l-ka'de" diye adlandırıldığı, İslâm'dan önce Arabı bâide (Âd ve Semûd) döneminde "haykal", Arabı âribe devrinde ise "harf", "hüvâ" ya da "renne" adıyla anıldığı nakledilmektedir. Zilkade isminin, hicrî takvimde yer alan diğer ay adları gibi milâdî V. yüzyılın başlarında Hz. Peygamber'in babasından beşinci dedesi Kilâb b. Mürre tarafından belirlendiği, İslâmiyet'in zuhuru döneminde de Araplar'ın bu isimleri kullanmakta olduğu belirtilmektedir. Câhiliye devrinde haram ayların ilki olan zilkade ayında ticarî açıdan büyük önem taşıyan panayır lar düzenlenir, Mekke'de Ukâz ve Mecenne panayır ları da bu ayda kurulurdu.

Bazı kaynaklarda zilkade ayında meydana gelen olaylar arasında Hz. İbrâhim ile İsmâil'in Kâbe'nin temellerini yükseltmeleri, denizin Hz. Mûsâ için yarılması, Hz. Yunus'un balığın karnından çıkması zikredilmekle birlikte (meselâ bk. Zekeriy-

yâ b. Muhammed el-Kazvînî, s. 71) bu rivayetleri doğrulama imkânı bulunmamaktadır. İbn Abbas'ın, "Mûsâ'ya otuz gece vade verdim" âyetinde geçen (el-A'râf 7/142) "otuz gece" ifadesini zilkade ayı olarak yorumladığı nakledilir (Şevkânî, II, 242). İslâm tarihinde zilkade ayında meydana gelen önemli olaylardan Hendek (Ahzâb) Gazvesi, Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş ile evlenmesi, Benî Kurayza Gazvesi, Umre Seferi, Umretü'l-kazâ, Resûl-i Ekrem'in Meymûne bint Hâris ile evlenmesi zikredilebilir. Ramazan ve kurban bayramları arasında kaldığı için zilkade ayında nikâh kıyılmayacağı yönündeki inanışların dinî dayanağı yoktur. Haram aylar olan zilkade, zilhicce, muharrem ve recebde (Hanefiler'e göre tercihen bu ayların perşembe, cuma ve cumartesi günlerinde) oruç tutmak müstehaptır. Türk dinî mûsikisinde şevval, zilkade ve zilhicce aylarında genellikle hac ilâhileri okunur. Bu aylarda güftelerinde haccı, Kâbe sevgisi ve hasretini dile getiren eserler icra edilir. Yine iki bayram arasında yer aldığından Türk halk kültüründe özellikle kadınlar arasında "aralık" şeklinde isimlendirilen zilkade ayı Osmanlı belgelerinde "ı" kısaltmasıyla gösterilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "k'ad" md.; *Kâmus Tercümesi*, I, 1258; Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *el-Eyyâm ve'l-leyâlî ve'l-ş-şühür* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1400/1980, s. 46, 53; Mes'ûdî, *Mürücu'z-zehab* (Abdülhamîd), II, 205, 207; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvînî, *'Acâ'ibü'l-mahlûkât*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ş-şarki'l-'Arabî), s. 71; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, I, 157, 158; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), II, 376, 378-379; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, II, 242; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VIII, 455, 457-458, 461; Enis Feriha, *Esmâ'ül-eshûr ve'l-aded ve'l-eyyâm ve tefsiru me'âniha*, Trablus 1988, s. 77-78, 103-104; Vehbe ez-Zühayfî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1418/1997, III, 1643; Tefvîk R. Topuzoğlu, "Zilkade", *İA*, XIII, 565; Pakalın, III, 662; "Zülka'de", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyyetü'l-'âlemiyeye*, Riyad 1419/1999, X, 675-676.

M. KÂMİL YAŞAROĞLU

ZİLLET

(الذلة)

İnsanın

aşağılanmasına yol açan
zayıf ve itibarsız konum anlamında
Kur'an tabiri.

Sözlükte "zayıf, âciz ve itibarsız olmak, aşağılanmak, yenik düşüp boyun eğmek" anlamındaki zül kökünden türeyen zillet bir kimsenin başkaları karşısında bedensel, psikolojik, ekonomik, sosyal statü vb. yönlerden zayıflığını ve etkisizliğini ifade

eder. "Güç, üstünlük, saygınlık" mânasındaki izzetin karşıtıdır. Zillet yerine zül ve mezellet de kullanılır. Birini aşağılamaya, küçük düşürmeye izlâl, bu duruma düşen kimseye zelîl (çoğulu ezille) denir (Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "zll" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "zll" md.). Esmâ-i hüsnâ hadisinde geçen (İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82) zül kökünden müzil "dilediği kimseyi üstünlükten yoksun bırakıp hor ve hakir düşüren" anlamındadır. "Me-hânet, tehâsüs, temelluk, denâet" gibi zillete yakın anlamlar içeren başka kavramlar da vardır (meselâ bk. Râğib el-İsfahânî, s. 291; Gazzâlî, III, 368, 369). Bazı kaynaklarda tevazuun ifratının kibir / tekebbür, tefritinin ise zillet olduğu belirtilir. Râğib el-İsfahânî zillet yerine "bir kimsenin, hakkını kaybetmeye yol açacak derecede kendini alçaltması" şeklinde açıkladığı "daa" (الذعة) kavramını kullanır (*ez-Zerî'a*, s. 299). Gazzâlî'ye göre tevazu kibir ve zilletin itidal noktası olmakla birlikte tevazu ile zillet arasındaki sınır değişkendir. Buna göre bir kimsenin ilim, meslek, mevki gibi hususlarda kendisinden daha aşağı durumda bulunan birine karşı tevazuda aşırıya kaçması zillet sayılır (*İhyâ'*, III, 368-369).

Kur'an-ı Kerim'de yedi âyette zillet, on altı âyette aynı kökten isim ve fiiller başlıca üç anlam çevresinde toplanır. 1. Bazı âyetlerde zillet ve türevleri yaygın kullanımına uygun biçimde "aşağılanma, âcizlik" mânasına gelir. Bir âyette kudreti ve hükümrânlığı mutlak olan Allah'ın dilediğini aziz, dilediğini zelil kılacağı belirtilir (Âl-i İmrân 3/26). İsrâiloğulları'nın Sînâ çölünde Hz. Mûsâ'ya karşı sergiledikleri sert ve saygısız tavırları, Medine yahudilerinin Resûl-i Ekrem'e yönelik hasmane tutumları sebebiyle zilletle damgalandıkları (el-Bakara 2/61; Âl-i İmrân 3/112), Mûsâ'nın Tûrisînâ'ya çıkmasının ardından buzağıya tapmaya kalkışan İsrâiloğulları'nın Allah'ın öfkesine ve dünya hayatında zillete mâruz kaldıkları (el-A'râf 7/152), İslâm aleyhine yahudilerle iş birliği yapan Medine münafıklarının da zillete düşürülenler arasında yer alacakları (el-Mücâdile 58/20) bildirilir. Zillet kavramı altı âyette inkârcıların âhiretteki değersizliğini ve aşağılanmışlık durumunu anlatır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "zll" md.). Sabâ melikesi Hz. Süleyman'dan aldığı mektup üzerine çevresindekilere bilgi verirken, "Krallar bir ülkeye girdiler mi oranın altını üstüne getirir, halkının ulularını zelil yaparlar" demişti (en-Neml 27/34). 2. Bir kısım âyetlerde zillet kavramı cümledeki bağlamına göre olum-